

SLOGOVNA STRUKTURA HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

Zrinka Babić

(Nastavak)

Ovo se pravilo može iskazati formulom, kao što je to uobičajeno u generativnoj fonologiji, jer su svi navedeni slogovni spojevi nemogući zbog istih osobina, odnosno obilježja. Za to se potrebno poslužiti i tablicom generativnih razlikovnih obilježja.⁸

Tablica razlikovnih obilježja

	pbf	t d c z s	č ǰ ʃ ʒ š ʒ	kg h	m n n	l λ r v j	i e ě a o u
zvonak	---	-----	-----	---	+++	+++++	+++++
vokalan	---	-----	-----	---	---	++++-	+++++
konsonantan	+++	+++++	+++++	+++	+++	++++-	-----
visok	---	-----	+++++	++-	- - +	- + - +	+ - - - +
stražnji	---	-----	-----	+++	---	-----	-----+
nizak	---	-----	-----	- +	---	-----	---+-
prednji	+++	+++++	-----	---	++-	+ - - +	-----
rubni	---	+++++	+++++	---	- +	++++-	-----
zvučan	- +	- + - +	- + - +	- +	+++	+++++	+++++
napet	+ - +	+ - + - +	+ - + -	+ - +	---	-----	- - + - -
prekidan	+ + -	+ + + -	+ + + -	+ + -	+++	-----	-----
oštar	- - +	- - + + +	- - + + +	---	---	- - - +	-----
nosni	---	-----	-----	---	+++	-----	-----

Objašnjenje novih,⁹ tj. različitih RO:

- Glas je zvonak ako je moguće spontano ozvučenje pri njegovoj tvorbi.
- Glas je visok ako se pri njegovoj tvorbi jezik podiže.
- Glas je nizak ako se pri njegovoj tvorbi jezik spušta.
- Glas je stražnji ako se jezik povlači unatrag.
- Glas je prednji (engl. *anterior*) ako se prepreka tvori u prednjem dijelu usne šupljine, od alveola do usta.
- Glas je rubni (engl. *coronal*) ako se prepreka tvori rubovima jezika.

⁸ Ova je tablica napravljena prema knjizi: "The Sound Pattern of English" N. Chomskog i M. Hallea, 1968, New York, Harper & Row. Slogotvorno τ nije poseban fonem, već alofon fonema *r* okružen suglasnicima. U također prihvatljivom opisu s dva fonema τ bi se razlikovalo od *r* po tome što bi bilo [-konsonantno], ali tada se za svakog od njih mora znati kad se pojavljuje bez obzira na okolne glasove. Takav fonemski sastav hrvatskog zastupa D. Brozović i dokazuje ga parom *istro* (p. prošli od *istrti*) i *Istro* (vok. od *Istra*), (prema Z. Muljačić, nav. djelo str. 123). Može mu se pridodati i *zadro* (p. prošli od *zadrjeti*): *Zadro* (prezime). Predloženi opis samo s jednim *r* za oblike *istro* i *zadro* zahtijeva navođenje slogovne granice, iako bi se to moglo riješiti i preslogovljavanjem, ali se u to zasad neću upuštati.

⁹ Usp. generativnu tablicu s tablicom RO izrađenom prema R. Jakobsonu, M. Halleau i ostalima:

	pbf	t d c z s	č ǰ ʃ ʒ š ʒ	kg h	m n n	l λ r v j	ie ě a o u
vokalski	---	-----	-----	---	+++	++++-	+++++
konsonantski	+++	+++++	+++++	+++	+++	++++	-----

Treba objasniti i neke neočekivane vrijednosti RO u tablici:

i) Nosnici nisu vokalni jer je vokalnost određena kao svojstvo glasova kojima prepreka nije veća od prepreke za vokale *i*, *u* i glasova pri čijoj tvorbi položaj glasnica omogućuje spontano ozvučenje. Ako glas ne zadovoljava jedan ili oba od tih uvjeta, nije vokalan.

ii) Glas *r* nije prekidan jer je prekidnost određena kao svojstvo potpunog zatvaranja prepreke. Titranje kod glasa *r* proizlazi iz različitog pritiska između vrška jezika i nepca kad zrak brzo prolazi, to se smatra pratećom pojavom sužavanja, ali ne i potpunom preprekom.

iii) Ako se titranje glasa *r* ne smatra osnovnom, primarnom preprekom, onda on ne zadovoljava ni uvjet da bude prednji glas jer nema potpune prepreke na alveolarnom području. Stoga taj glas treba ili proglasiti [-prednjim] i [-prekidnim], ili pak [+prednjim] i [+prekidnim], ako odlučimo ne razlikovati osnovne i prateće prepreke. U oba će se slučaja razlikovati od glasa *l* po jednom obilježju.

Ako se pravilo ograničenja sličnosti iskaže na sljedeći način, pokazuje se da je njegovo djelovanje šire, obuhvatnije jer omogućuje i neke druge suglasničke skupine koje se doista ne pojavljuju u hrvatskom slogu:

12.

Pravilo ograničenja sličnosti

*	K	⇒	K
	[-zvon]		[-zvon]
	[+rub]		[+rub]
	[+prek]		<+pred>
			<+ošť> ¹⁰

Ovim se pravilom onemogućavaju još i sljedovi šumnika *t*, *d* ispred *s*, *š*, *z*, *ž*, ili *c* ispred *č*, *ć*, *č*, *š*, *ž*; ili *ć*, *š* ispred *č*, *š*, *š*, *ž*, *c*, *s*, *z*; ili *č*, *š* ispred *ć*, *š*, *c*, *s*, *z*, npr. *ts, *tš, *dz, *cč, *cš, *čž, *žz, *žz, *čc, *čz, ali ne i slivenih šumnika *c*, *č*, *ć*, *š*, *ž*

cjelovit	---	-----	++++++	+++	---+	-+--+	-----
raspršen	---	-----	++++++	++	---+	-+--+	+-----
taman	+++	-----	-----	+++	+--	---+	-----+
svijetao	---	++++	++++++	---	++	+++	+++---
zvučan	-+-	-+--+	-+--+	-+-	+++	++++	++++++
napet	+++	++--+	+--+	++	---	---	-----
prekidan	++-	+++--	++++--	++	+++	-----	-----
ošťar	--+	--+++	-----	---	---	---+	-----
nosni	---	-----	-----	---	+++	-----	-----
snižen	---	-----	-----	---	---	-----	-----
povišen	---	-----	++-----	---	---+	-+---	-----

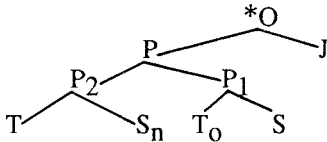
Navedeni su smo hrvatski nazivi za neka RO: cjelovit je isto što i kompaktan, raspršen isto što i difuzan, taman isto što i gravisan, svijetao isto što i akutan, ošťar isto što i stridentan.

¹⁰ Ovo se pravilo čita: prekidne rubne šumnike ne smiju slijediti rubni šumnici koji su neprednji, ili pak prednji, a ošťri. Prelomljene su zagrade kratica za uvjet: ako *x*, onda *y*. To se u navedenom primjeru čita: ako je drugi konsonant prednji, mora biti i ošťar (ako nije prednji, može biti i ošťar i neošťar).

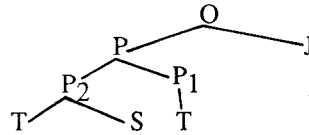
ispred zubnih prekidnih *t, d*. Ako pogledamo kako se ta ograničenja prikazuju slogovnom strukturom, jasnije će se vidjeti što je moguće, a što ne u spoju rubnih šumnika. Nedopušteni su sljedovi **TS *TSS, *TTS i *TSTS*, a dopušten je sljed *TST*.

13.

i) nedopušten spoj

ii) dopušten spoj

Prema slogovnoj strukturi proizlazi da na kraju drugog mjesta u slogovnom početku, odnosno uz slogovnu jezgru, ne smije biti šumnik iz grupe *S*: glas *s, z, š, ž*,¹¹ odnosno [-zvonki, +rubni, -prekidan] glas ako je na samom početku sloga, na početku prvog mjesta, šumnik iz grupe *T*: glas *t, d*, odnosno [-vokalan, +rubni, +prednji, +prekidan] glas. Simbolički izraženo: ako $P_2 = T(S)$, onda $P_1 \neq (T)S$.

Međutim, od dopuštenih sljedova pojavljuje se samo *čt*, i to kao arhaizam, a moguće se čini i *ct*. Kad bismo njih isključili, pravilo ograničenja sličnosti bilo bi jednostavnije, bez obilježja u prelomljenim zgradama, kao u primjeru 14:¹²

14.

Pravilo ograničenja sličnosti

*	K	⇒	K
	[-zvon]		[-zvon]
	[+rub]		[+rub]
	[+prek]		

Pravilo jednačenja zvučnosti onemogućuje zvučnim i bezzvučnim šumnicima da se nađu u slogu jedan kraj drugoga, to znači *b, d, g, z, ž, ž, ž* kraj *p, t, k, c, ć, č, s, š, f, h*, npr. **bt, *kz, *fž, *hž, *zc, *žk, *pž, *pb, *žš, *žh, *gf*.

15.

*	K	⇒	K
	[-zvon]		[-zvon]
	[α zvuč]		[-α zvuč]

¹¹ Zapravo bi trebalo uključiti i suglasnike *s, z* samo što oni u književnom jeziku nisu fonemi, već alofoni. Oni bi imali ista RO kao *š, ž*, ali ne bi bili oštri.

¹² Upravo bi se pojednostavljivanjem pravila mogao objasniti stari prijelaz slijeda *č t u š t*, npr. *č t o → š t o, poč ten → po š ten*.

Pravilo ograničenja tjesnačnosti onemogućuje nekim tjesnačnim i slivenim (zatvorno-tjesnačnim) šumniciama da se nađu u susjedstvu unutar sloga, i to *f, z, s, h* uz prednjonepčane *č, ž, ě, ř, š, ž*, npr. *čz, *zč, *hš, *šh, *ćs, *sć *zž, *žz, *ćh, *hć, *řč, *čř, *fš, *šf,¹³

16.

*	K	↔	K
	[-zvon]		[-zvon]
	[-prek]		[+rub]
	[αpred]		[-pred]
	[-αniz]		

Pravilo ograničenja udaljenosti onemogućava suglasnicima *p, b, m, f, v, k, g, h* da se nađu u susjedstvu unutar sloga:

17.

*	K	⇒	K
	[+kons]		[+kons]
	[-rub]		[-rub]
	<-pred>		<-zvon>

Ovo pravilo onemogućava spojeve kao npr. *bm, *pm, *fm, *bf, *bv, *pv, *fb, *fv, *fp, *vf, *pf, *mv, *vm, *hk, *kh, *gh. Budući da drugi samoglasnik u slijedu ne smije biti zvonak (znači ni *m* ni *v*) ako prvi nije prednji (tj. ako je *k, g, h*), što proizlazi iz uvjeta u prelomljenim zagrađama, dopušteni su spojevi kv, km, gv, gm, hv, hm.

Pravilo ograničenja poluotvornosti priječi neusnenim poluotvornim glasovima da se nanižu unutar jednog sloga npr. *nl, *nl, *nλ, *nλ, *nr, *nr, *lλ, *lr, *rl, *rλ, λr, *rn, *λj, *nj.

18.

*	K	⇒	K
	[+vok]		[+vok]
	[+rub]		[+rub]

Navedena pravila djeluju istovremeno: potpuno je svejedno kojim se redosljedom javljaju.¹⁴ Stoga je razumljivo da su djelomično zalihosna, pa su neki suglasnički

¹³ Iako bi neke od njih bile prihvatljivije od drugih, npr. hć, šf. To bi se moglo izraziti složenijim pravilom, ali nije potrebno jer se ti sljedovi ne pojavljuju.

¹⁴ U generativnoj teoriji takva pravila nazivaju i filterima.

spojevi isključeni samo jednim pravilom, a neki s nekoliko.¹⁵ Očito i sva pravila nisu jednako jaka, npr. pravilo ograničenja zvučnosti djeluje neumoljivo, bez ikakvih zamislivih izuzetaka.

Opisanih sedam pravila ograničuje golemu većinu od nekoliko stotina tisuća mogućih suglasničkih spojeva u jednom slogu, ali ipak ne sve. Pravila ima još i ona opisuju nemoguće sljedove manjeg broja suglasnika. Međutim, sve njih nije nužno sada otkriti jer za uspostavljanje strukture sloga nije potreban iscrpan opis. Takav sveobuhvatan opis treba u primjeni, da se njime npr. napravi brz i točan računalni program za rastavljanje riječi na kraju retka.

Da bismo otkrili sastav tipičnog sloga u hrvatskom, promotrimo kakve se suglasničke grupe javljaju u početnom dijelu, pred jezgrom. (Znak S predstavlja glasove: s, š, z ili ž).

19.

i)	K=	Š	U	N	L	T	P	
ii)	KK=	ŠŠ	ŠU	ŠN UN	ŠL UL	ŠT UT	ŠP UP TP	(Uje ili Ujē) (rje ili rjē)
iii)	KKK=	SŠŠ	SŠU	SŠN SUN	SŠL SUL	SŠT SUT	ŠŠP ŠUP ŠTP UTP	(ŠŠje ili ŠŠjē) (ŠUje ili ŠUjē) (Šrjē) (Ujē)
iv)	KKKK=						SŠTP	(SŠrjē)

Ovi se spojevi mogu prikazati kraće ako upotrijebimo još i OZ, odnosno raspon od najmanje do najveće oznake zvonkosti:

20.

i)	K ¹⁻⁶	ŠK ¹⁻⁶	SŠK ¹⁻⁶	ili ii)	K ¹⁻⁶	(S)ŠK ¹⁻⁶
	UK ³⁻⁶	SUK ³⁻⁶			(S)UK ³⁻⁶	
	ŠTP	SŠTP			(S)ŠTP	
	ŠK ^{1-2P}				ŠK ^{1-2P}	

- i) - Ako je početak sloga *jednočlan*, to može biti bilo koji suglasnik.
 ii) - Ako je *dvočlan*, a počinje šumnikom, slijedi bilo koja poluotvorna grupa.

¹⁵ Možda za spojeve kao *čz, *žs, *žz, *čs osjećamo da su nemogući baš zato što su isključeni nekolicinom pravila.

- Ako počinje zvonkim usnenikom, slijedi bilo koja poluotvorna grupa. Slijed UPV uvijek predstavlja *Uje*.¹⁶
- Nosnicima ili bočnicima dvočlan slijed ne može početi.
- Ako počinje titrajnikom, slijedi ga samo prijelaznik *j*, a jezgreni je samoglasnik isključivo *e*.
- iii) - *Tročlani* početak ili je SKK (prvi je glas neprekidan rubni šumnik; *s, z, š, ž*), ili je KKJ (treći je glas samo prijelaznik *j* iza kojeg slijedi isključivo *e*). Dakle, raspodjela je vrlo ograničena.
- iv) - *Četveročlani* je početak isključivo SKrj (prvi je *s, z, š ili ž*, drugi bilo koji šumnik ili usneni poluotvornik: *m* ili *v*, treći je titrajnik *r*, a četvrti *j*). Jezgreni je samoglasnik isključivo *e*.

U završetku sloga jednočlanu skupinu može predstavljati bilo koji suglasnik. Javlja ju se još samo dvočlane skupine, i to u hrvatskim riječima *s t, š t, z d, ž d*.¹⁷ U tudicama se na prvom mjestu mogu javiti sve poluotvorne grupe, npr. *kramp, mort, park, mors, morf, morž, akord, švorc, rojs, ank, avans*.¹⁸

21.

$K = K^{1-6}$

$KK = SK^1$

Da opis hrvatskog sloga ne bi bio prezalihostan, mora se nekako objasniti izbor od samo jednog jezgrenog vokala kad višečlani počeci završavaju prijelaznikom *j*. Vidjeli smo da se u trosuglasničkom i četverosuglasničkom spoju, a isto tako i u dvosuglasničkom što počinje poluotvornicima, od svih pet samoglasnika kao jezgreni javlja samo *e*, što je vrlo strogo ograničenje.

Opis postaje znatno manje zalihosan ako prijelaznik koji slijedi isključivo samoglasnik *e* uvrstimo u jezgru i proglasimo skupinu *je* dvoglasnikom ili diftongom *ie*. Broj spojeva smanjuje se od osam na pet.

(Svršetak u idućem broju)

Napomena:

Znakove + i - u tablicama na str. 123. i 124. nije tehnički bilo moguće složiti tako da svaki znak dođe ispod svoga slova, ali se pažljivim čitanjem može točno odrediti koji znak pripada kojem slovu.

¹⁶ Ili kakav onomatopejski slog, npr. *mjau*. Već je spomenuto da su takve riječi rubne jezične pojave i stoga isključene iz opisa. Međutim, riječ kao *mjau* mogla bi se jednostavno pisati *miau* bez ikakvih posjedica, kao što je npr. u španjolskom i njemačkom, vidi 5. bilj.

¹⁷ Hrvatskim je završecima, dakle, svojstveno SŠ, tj. ST. U pokrajinskim se riječima zna javiti šć, u jednoj riječi kt (dugonokt).

¹⁸ U tudicama spoj KK može se prikazati kao: $K^{1-6}K^{1-4}$, uz uvjet da drugi, tj. zadnji suglasnik ne smije imati veću oznaku zvonkosti od prvog.

POSVOJNOST U ANAFORIZACIJI

Vladimir Anić

Posvojnost u gramatikama očituje se prvenstveno kao problem tvorbe posvojnog oblika od imenice na *-in*. Zato posvojni genitiv ostaje za razmatranje u okviru sintakse padeža (ako je gramatika sadrži kao posebno poglavlje). Maretić u *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (31963: 372) kaže: "Nastavak se *-in* veže ponajviše s osnovama imenica muškoga i ženskoga roda koje se u nom. sing. svršuju na *a* i znače što živo, npr. *babin...* rijetko se veže *-in* s drukčijim osnovama, i to s osnovama riječi koje su doduše ženskoga roda, ali se ne svršuju u nom. sing. na *a* ili znače stvari, npr. *čarapin, daničin, pitin, poštín...* Ti su pridjevi u Vukovu rječniku, a nema u tome rječniku ovih pridjeva: *dušin, pjesmin, travin, trpezin, vladin, zemljin.*" Držeći se na poznat način predložka svoje gramatike, Maretić ipak širi repertoar primjera i uvodi semantički kriterij živo-neživo. Florschütz u školskoj gramatici, koju je priredio S. Ivšić, i koja nije samo izvod iz Maretićeve, kako se često misli,¹ ide dalje u semantičkom kriteriju: "Posvojni pridjevi postaju redovno od imenica, što znače čovjeka ili životinju, nastavcima *-ov, -ev, -in*, ako se kazuje da što pripada jednome vlasniku; ako se ipak misli više vlasnika, grade se od tih imenica pridjevi nastavcima *-ski, -ji* (str. 51). Gramatika Brabeca, Hraste i Živkovića (21954: 77) prelazi preko teme ovlaš ("posesivni /pridjevi/ odgovaraju na pitanje *čiji?*: *bratov, državni, školski*). *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika* (1979: 155) kaže: "Posvojne zamjenice su pridjevne: one kazuju kojem govornom licu pripada ili u kakvom je odnosu s njim ono o

¹ Iako u *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 41940. ide za Maretićevom tradicijom (npr. u dvočlanom shvaćanju rečenice), njegov je pristup distribuciji fonema dosljednije sinhronijski; konstrukcije kao gl. + o + L, koje Maretić naziva dopunom, on naziva objektom; glagol + inf. naziva nepotpunim glagolom; znatno ozbiljnije shvaća složenu rečenicu itd.